زناك

محەمەد رەنجبار

دینمانە ئاینمان هەر نیشتیمان

لەوە دەچێ شەرف لەدەست درا بێت ، بەو پێ یەی كە سینبولەكانی نەتەوەیی و مارسیلیزی نەتەوەیی هەر میللەتێك گەواهی و سەلمێنەری شەرەفی ئەو نەتەوەیەبن ، چەند ئەستەمە میللەتێك شەرەفی خۆی لەدەست بدات.

ماوەیەكە دەنگۆی ئەوە هەیە كە ئەی رەقیب لە كەلتوری نەتەوایەتی كورد ڕەشبكرێتەوەو سرودێكی تر جێگەی بگرێتەوە ، كاتێك سرودی ئەی رەقیبش ڕەش بكرێتەوە، ئەوا سەرجەم بەها ڕەوشتیەكان مانای خۆیان لە دەست دەدەن و زۆر شت دەكەونە بەر ئەگەری گۆڕان و سڕینەوە، وەك گەنجەكانی ، خۆی بداتە دەست قەدەرەوە ، قەدەرێك لەجیاتی دەریای ئیجەو شەلاق بەدەستەكانی كەنارەكانی یۆنان ، بچێتە ئاوارەیی بێ كۆتایی، من لەگەڵ كەسانێك نیم ئەگەر لەدەسەڵاتیش دابن بڕوایان وابێ ئەی رەقیب باوی نەمابێ و لە زهینی گەنجی كوردی و حیكایەتە بێتامەكانی ژێر پەتی سێدارەی ئەبوغرێب و موسڵ ی حوكمدراوەكانی كوردی بسڕێتەوە ، بەڕاستی بەها جوانەكانی ئەی رەقیب بە بەدڕەوشتی مافیاو هەندێك لە كۆمپانیا و ملیاردێرەكان نامۆیە و هەقی خۆیەتی ئەی رەقیب لە كەلتوری میلیتاریستانەی خۆیاندا ڕەش بكەنەوە، بەڵام ئەوەی غەمگینی كردم ئەو وێرانەیە بوو كەبەسەر كێڵ و گۆڕی خاوەنی ئەی رەقیبەوە بینیم ، یەكەم جاربڵاوكرایەوە كەچەند سەلەفیەك گۆڕەكەیان بەسەریەكا تەپاندبێ ، دوایش هەر دەسەڵات مەوجەكەی گۆڕی وتی نا ، رەشەبا تێكی داوە و ئینجا گوتیان لەژێر چاككردنەوەدایە؟!

گۆڕەكەی كۆن بوە ، بەڵام كە تەماشای گۆڕەكەیم كرد دوای دارمانەكەی ئەم دێرە شیعرە بە رقەوە سڕاوەتەوە كە دەڵێ (دینمانە ئاینمان هەر نیشتیمان) هەموو كێشەی لەناوبردنی ئەی رەقیبیش ، ئەم دێرە شیعرەی مارسیلیزەكەیە ، كەواتە كێشە ئەو دێرە شیعرەیە.

كەترسم هەیە ئەوە پێشنیەك بێت بۆ دەست لێدانی تێكستەكە و رەنگە كەسانی واش هەبن كە مساوەمە لەسەر ئەوە بكەن ، من دوای ڕوداوەكە پەیوەندیم بە ئارام ساڵحی شاعیریی كۆیەوە كرد ئەویش تەنها چەند حەسرەتێكی تەم و مژاوی دەربڕی ، بەڵام من كێڵی قەبرەكەی دڵدارم بینی كە نیشتیمان تیایا وون بوو ، بەڵام ئەوانە ئێستا چ پێویستیەكیان بە نیشتیمان ماوە ؟، تەنها كۆمپانیاو تەلارە بەرزەكان و مشەخۆری و بەخێوكردنی كەس و كارو بنەماڵەی لێپرسراوەكانی دەوێ، ئای چەند خۆشە دوای سڕینەوەی ئەی رەقیب و وێران كردنی گۆڕی خاوەنی ئەی رەقیب و سوكایەتی كردن بەشیعر و ڕوناكبیرانی كوردستان، دەسەڵات بە هەماهەنگی (یو ئێن) دەروازەیەك بۆ سەرجەم شاعیرو ڕوناكبیرانی كورد بكاتەوە لە وڵات دەرچن و ڕوو لە ئاوارەییەكی قوول و دوور بكەن .

لە پێشبینەكانی خوێنەرەوە بۆ ئەزموونی جوانكاری

فخری صالح
و:عەبدولموتەلیب عەبدوڵڵا

- بەشی یەكەم -

رەخنەگر و مێژوونووسی ئەدەبی (هانز رۆبەرت یاوس-١٩٢١-١٩٩٧) بۆ یەكێك لە باڵاترین قوتابخانەكان دەگەڕێتەوە كە (كۆنستانس)ە، ئەو قوتابخانەیە بە شێوەیەكی گشتی قوتابیانی خۆی لە پەیوەندی دەلالی دەقی ئەدەبی و خوێنەرەوە هەڵدەگرێتەوە. (یاوس) لەگەڵ هاوڕێكانی لە سەرووی هەموویانەوە (ئایزەر) لە زانكۆی كونستانسی ئەڵمانی لە ساڵانی شەست و حەفتادا پەرەیان بە (تیۆری وەرگر) داوە. هەروەها (هانز گادامێر) كە یاوس لە سەر دەستی ئەو لە زانكۆی (هایدیلبیرغ) خوێندوویەتی گەورەترین كاریگەری بە سەر بیركردنەوەیدا هەبووە، دواجار لە ژێر ئەو كاریگەرییەدا بەرەو هیرمینۆتیكاو ئەو پەیوەندییەی كە خوێنەر لە بەرهەمی ئەدەبی و زەمەنەكەیەوە پێشبینی دەكات، هەنگاوی ناوە، واتە بەرەو بەرهەم و مێژووگەرایی كار چووە.

(یاوس) فیلۆلۆژیای زمانە رۆمانسییەكان و رەخنەی ئەدەبی لە زانكۆی كۆنستانس خوێندووە، وەك چۆن لە زانكۆی (كۆلۆمبیا وییل)ی ئەمریكی و زانكۆی (سۆربۆن) ی فەرەنسی درێژەی بە خوێندن داوە، هەروەها لە كاری رەخنەییدا جەختی لە سەر هیرمینۆتیكای گادامێری و شیعرییەتی فۆرمالیستە رووسەكان كردۆتەوە، دواجار لە تەوەری كارەكانیدا هاوسەنگی ئەو دوو رێبازەی تێكداوە كە وەك دوو رێبازی رەخنەی بیركردنەوەی ئەدەبی دەژمێردرێن، هەروەها لێكۆڵەرەوان لە بڵاوكراوەی ساڵانەی قوتابخانەی كۆنستانس سەرنجی ئەو كاریگەرەیان داوە كە (یاوس) لە ساڵی (١٩٦٣) لە ژێر ناونیشانی (شیعرییەت و هیرمینۆتیكا) دەستی بە بڵاوكردنەوەی كرد، دواجار هەر لە ژێر ئەو ناونیشانەشدا ماوەتەوە، ئەو دوو وشەیە حاڵەتی دوولەتبوون لە نێوان دوو رێبازی بنەڕەتی كۆمەڵەی (تیۆری وەرگر)ی قوتابخانەی كۆنستانسی ئەڵمانی دەخاتە روو، بەڵام ئەو دوو رێبازە سەرەڕای جیاوازی دیدو بۆچوونیان لە بارەی مانای كاری ئەدەبییەوە كەچی هەوڵدەدەن بە سروشتی ئەو پەیوەندییە بگەن، كە لە نێوان دەق و خوێنەر رادەبێتەوە، ئەوەش لە كاتێكدایە كە هیرمینۆتیكا جەخت لە مانا دەكاتەوە، بەڵام شیعرییەت لە سەر وەسفكردنی زانستی بۆ دەق دەوەستێت، بێ ئەوەی خۆی بە دەلالەتەوە خەریك بكات.

وەك ئاشكرایە لە كاری (یاوس)دا پەیوەست بوون بەو رێبازە دەبینرێت كە بایەخ بە تێگەیشتنی دەق و مێژووگەراییەكەی دەدات، هەروەها كارەكانی یەكەمی جەخت لە نوێكردنەوەی مانای (مێژووی ئەدەبی) دەكاتەوە و وای لێدەكات دەست بە سەر كرۆكی لێكۆڵینەوەی ئەدەبیدا بگرێت. ئەو وەك رەخنەی تەقلیدی بانگەشەی ئەوە ناكات كە بۆ جەخت كردنی ژیانی دانەر و مێژووی ژیانی بگەڕێتەوە، چونكە لە جەوهەری بانگەشە رەخنەییەكەیدا هەوڵدەدات نوێنەرایەتی ئەو هاوگونجانە بكات كە دەكەوێتە نێوان دەمەتەقێی مێژووگەرای ماركسی و فۆرمالیستەكانی رووس.

بەڵام لە هەمان كاتیشدا تیۆری ماركسی لە بارەی رەنگدانەوە رەت دەكاتەوە، لە بەر ئەوەی ئەو تیۆرە كاری ئەدەبی بۆ كۆپیكردنی وەزیفیانەی واقیع كورت دەكاتەوە. ئەوەو سەرەڕای كەوتنە ژێر كاریگەری فۆرمالیستەكانی رووس بە تایبەتی چەمكی (دوور كەوتنەوە لە باو) كە رەخنەگری فۆرمالیستی رووسی (شكلۆفسكی) بەڵگەی بۆ دێنێتەوە، بەڵام (یاوس) جەخت لەوە دەكات كە ئەوەندە كارە بەس نییە، چونكە (كاریگەری هونەری لە مێژوودا، یان لە ئاسۆی بەرهەمهێنانی مێژووییدا بەرچاو ناكەوێت، وەك چۆن وەزیفە كۆمەڵایەتییەكەی و كاریگەرییە مێژووییەكەی چارە نەكردووە. (بەرەو تێگەیشتنی جوانی لە كردەی وەرگردا، ل١٨)

(یاوس) رێك لە بەرامبەر رەخنەی فۆرمالیستەكانی رووس دەڵێت: سووربوونی رەخنەگری فەرەنسی (رۆلان بارت) لە سەر (گەمەی راوچی ئازادكە هیچ سنورێك ناناسێت) بەرەو كۆمەڵێك خوێندنەوەی مێژوویی یان جوانكاری رامناناكێشێت، بەڵام لە بەرامبەر ئەوەدا قوتابخانەی هیرمینۆتیكای ئەدەبی گریمانەیەكی پڕ بایەخی پێشكەش كردووە ئەویش ئەوەیە كە ئەو قوتابخانەیە پێیوایە بە گوێرەی مێژوو دیاریكردنی مانای كاری ئەدەبی گەشە دەكات و پشت بە لۆژیكی دیاریكراو دەبەستێت كە یارمەتی دروست بوونی پێوانە ئەدەبییەكان دەدات و شتێكی زێتر دەخاتە سەر زنجیرەی كارە ئەدەبییە مەزنەكان، وەك چۆن بە درێژایی مێژوو یارمەتی پرۆسەی گواستنەوەی ئەو پێوانانە دەدات. لەوەش گرنگتر ئەو گریمانەیە لە نێوان (تێگەیشتنی رەمەكی و ئەو تێگەیشتنانەی كە یەك دەنگی دەگرێتە خۆی) و لە نێوان خوێنەران و رەخنەگران و بازنە ئەدەبییە جۆراوجۆرەكاندا رێگە بە پرۆسەی جیاكردنەوە دەدا. (بەرەو تێگەیشتنی جوانی ل ١٤٨).

لەم ناوكۆییەدا (یاوس) دەستەواژەی (ئاسۆی پێشبینییەكان) دادەڕێژێت، بۆ ئەوەی بنەمای پرۆسەی پێشوازیكردنی ئەدەبی راڤە بكات كە تێیدا بە پشت بەستن بە مەسافەكان بەهای دەق (هەر دەقێك بێت) دیاری دەكات، ئەو بەهاییەی كە دەكەوێتە نێوان پێشوازیكردن و ئاسۆی پێشبینیەكان.

زاراوەی ئاسۆی پێشبینیەكان، دەستەواژەی (ئاوێتە بوونی ئاسۆكان)مان بیر دەخاتەوە، كە لە رێگەی پشت بەستن بەوەوە فۆرمەلە و راڤەی تێگەیشتنی رابردوو و ئەویدیكە دەكرێت، هەروەها لە بری قسەكردن لە تێگەیشتن وەك حەقیقەتێكی بابەتی، (گادامێر) وای دەبینێت كە تێگەیشتن جێبەجێ نابێت، تەنها لە رێگەی هاوگونجانی مانا و رێكخستنی جیاوازیی دیدەوە نەبێت. بە پێی بۆچوونی (گادامێر) پرۆسەی خوێندنەوە جۆرێكە لە پرد دروست كردن لە نێوان بۆشایی رابردوو و ئێستادا، ئێمە ئەگەر پرۆسەی خوێندنەوە بە تەنیا پرۆسیسە بكەین ناتوانین لە فیكرە ئامادەكان و جیاكارە چەسپاوەكانی نێو رۆشنبیریمان رزگاریمان بێت. بەڵام لەگەڵ ئەوەشدا دەتوانین لەو ئاسۆ دیاریكراوە مێژووییەدا بگەینە هەندێك لە تێگەیشتن كە دەشێ بۆ سەر دەقی كۆن هەندێك پرشنگیان لێوە بە دەست بهێنین. لەو تێگەیشتنەش رەنگە جۆرێك لە ئاوێتە بوون لە نێوان "ئاسۆی پێشبینیەكانمان" و ئاسۆكانی نووسینی رابردوو و خوێندنەوەكانیان بە دەست بهێنین.

هەرچەندە (یاوس) هەوڵیداوە لە تێگەیشتنی پەیوەندی كاری ئەدەبی و وەرگر سروشتی گۆڕانكارییەكانی مانای ئەدەبی راڤە بكات، بەڵام دەكەوێتە ژێركاریگەری (گادامێر) و پرۆسیسەكردنی بۆ هیرمینۆتیكا كە سوورە لە سەر ئەوەی مانا لە رێگەی پەیوەندی دەوروبەرئامێز یان لە ناكاو نەبێت مەیسەر نابێت. دەشێ جیاوازی نێوان (گادامێر) و (یاوس) خۆی لە پڕۆژەی یاوسدا حەشار دابێت، چونكە ئەو گرنگی بە جەخت كردن لە سەر دانەر، یان دەق، یان كاریگەرییە ئەدەبیەكان نادات، بەڵكو جەخت لە پرۆسەی وەرگر دەكاتەوە كە هەر لە نووسینەوە دەست پێدەكات و لە پرۆسەی تێگەیشتن (كە لە رێگەی خوێنەر یان كۆمەڵێك خوێنەر لە هەنووكەدا ئەنجام دەدرێت) كۆتایی دێت.

دەق لەو حاڵەتەدا وجودێكی بابەتیانەی نییە، كە بە ژمارەیەك تێگەیشتنی نادیارەوە دەور درابێت و سێبەرێكی تاری بۆ سازاندبێت، بەڵكو ناسنامەی ئەو دەقە بە بێ ئاسۆی پرۆسەی پێشوازیكردن و لە رێگەی پرۆسەی تێگەیشتنی كۆئامێزی نەوە یەك لە دوا یەكەكانەوە نەبێت، پراكتیزە نابێت. (یاوس) لە وتارە بە ناوبانگەكەیدا (مێژووی ئەدەبی بەو سیفەتەی كە لە رووی تیۆری ئەدەبی دەوەستێت-١٩٧٠) دەڵێت: مێژوویی ئەدەبی بەوەی كە پێی دەڵێن (حەقیقەتەكانی ئەدەب)، پشت نابەستێت بەڵكو پشت بە ئەزموونەكانی پێشووی خوێنەران و كاری ئەدەبیەوە دەبەستێت. بەو مانایە كاری ئەدەبی دەنگدانەوەی جیاواز لای خوێنەران دەوروژێنێت و پاشان خۆی لە ماددیەتی گوتن دەرباز دەكات و بوونی خۆی لە دنیای هاوچەرخدا پراكتیزە دەكات. لێرەوە مێژووی ئەدەب لە پرۆسەی وەرگر و بەرهەمی جوانی لە ئاستی خوێنەر و رەخنەگر و دانەر، یان لە بەردەوامی بەرهەمی ئەدەبییدا خۆی هەڵدەگرێتەوە. بۆ ئەوەی تێگەیشتنی رابردوو شیاو بێت (یاوس) بۆ یەكخستنی رابردوو و ئێستا داوای جۆرێك لە "ئاوێتەبوونی ئاسۆكان" دەكات.

تێكدانی گۆڕی دڵدار

تاریكییەك، هەڕەشە لەهەر هەمووومان دەكا

سەلام عومەر

لەوكاتەی كە باسو خواسێكی گەرم هەیە لەسەر گۆڕینی سروودی ئەی رەقیبو لەلایەكی تریشەوە زۆرینەی ناوەندە رۆشنبیریو حكومیەكان، بەهاووڵاتیانیشەوە داكۆكی لەمانەوەی ئەم سروودە دەكەنو بەتایبەتیش كە لەم نێوەندەدا دەستەی بەیاسایی كردنی سروودی ئەی رەقیب بەیاننامەیەكی تایبەتیان ئاراستەی پەرلەمانی كوردستان كرد، كە داوا دەكەن ئەم سروودە وەك تاكە سرودی رێورەسمی بۆنە نیشتمانیو نەتەوەییەكانی نێو دەزگا فەرمیەكانی هەرێمی كوردستان بەیاسایی بكرێت.

لەم كاتەی كە خەریكە بەبێ راپرسیو گەڕانەوە بۆبەهایەكانی رۆژانی سەختی تێكۆشان، كە ئەم سرودە جوانترین سومبولی بەرخودان بوو لەبەردەم نەیارانی كوردو رێگای ئازادی، سروودەكە دەگۆڕنو لەپلانی بەشكردنی ئەویشدان، رێك ئالەم كاتانەدا دەستێكی نەناسراو، بەڵام دیار! كە دژی وێنەو وشە جوانەكانی ئەم سرودەن، هەستان بەهەڵاهەڵاكردنی گۆڕی دڵدارو بۆهەموو ناوەندە حكومیو جەماوەرییەكانیان ئاشكرا كرد كە ئەوان تەنها دژی ئێستاو كۆمەڵگای كراوەو راگەیاندنی ئازاد نین، بەڵكو دژی ئەو رابردووەشن كە ئێستایان دروستكردووە، بەتێكدانی گۆڕی دڵداری شاعیر سەلماندیان، كە دەسەڵاتیان هەبێت گۆڕی هەموو ئەو كەڵە پیاوو سەركردەو تێكۆشەرانەش تەفرو تونا دەكەن، كە لەپێناوی ئازادیی رەهاو نیشتمانی ئازادو ئاینده بینیو كۆمەڵگای كراوەدا شەهید بوونو بۆ ئەمڕۆ شۆرەتێكیان هەیە، بۆیە لایەنی پەیوەندیدار لەسەریەتی هەرچی زووە، بەم دۆسیانەدا بچێتەوە كە داوای گۆڕینی ئەم سرودەیان كردوەو زۆر بەئاگاو یاسایانە مامەڵە لەگەڵ رووداوێكی لەمجۆرەدا بكات، چونكە ئەوە زەنگێكی مەترسیدارەو هەڕەشەیە بۆ سەرجەم ئەو هەوڵە جوانانەی حكومەتی هەرێم، یان دەزگا رۆشنبیریو رێكخراوو ئەو ناوەندانەی داكۆكی لەشتە جوانەكان دەكەنو بەتایبەت دروستبوونی حكومەتی عەلمانی كە لەنەخشەو پلانی ئێستای دەزگا سیاسیەكانی هەرێمدا رەنگی داوەتەوە، وەك ئەو قەڵغانەی ناو سرودی ئەی رەقیب لەنێوەندی سیاسی كۆمەڵگای نێودەوڵەتیدا بەرگری پێ لەمانەوەی دۆزەكەمان دەكەین. تەفرو توناكردنی گۆڕی دڵدار، جگە لەهەڵڕشتنی ركو كینە بەرامبەر وشە جوانەكانو سەپاندنی رایە دواكەوتووەكان، كە خەریك بوون بەشێك لەدەزگا فەرمیەكانیش ملی بۆ كەچ كەن، هیچی دی نییەو هۆشدارییەكیشە بۆ هەموو لا ئەگەر لەرێگەی حكومەتیشەوە نەبێ، ئێمە دەتوانین نەك گۆڕ شتە جوانەكانی دیش تێكدەینو چونكە بەر لەنیشتمان ئێمە لە باوەڕەوە هاتوین، بەناو ئێستاو رابردوو و ئاینەدەتان رەتدەبین.

ئەی كوا زەردەشت؟

جامێك رەشەباو دڵۆپێك
بارانم
پێشكەش بەزەمەن كرد
ئەویش خستمییە ناو فڕۆكەیەكەوە
فڕۆكەیەك لەخەیاڵ
فڕۆكەیەك،
هەر حەوت تەبەقەی ئاسمانی رەتاند
لەبەردەم عەڕشی خودا دایبەزاندم
لەعەرشم روانی
نەمزانی،
لەچی دەكا؟
لەجەستەی ژنێكی مردوو یان گەلایەكی وەریو
لەدارستانێكی سوتاو یان دووكەڵی جگەرە؟
لەپەتی سێدارە یان لە خۆم؟
نەمزانی،
بۆنی چی لێدێ؟
بۆنی سیر یان پیاز؟
مسك یان شەڕاب؟
شیعر یان نامۆییو سۆ؟
دەنگێك لەعەرشەوە هات
دەنگێك،
بەهێزتر لە لەشكری سەفەوییەكان
بەهێزتر لەبەسەرهاتی ژیانی بەراز پەرستەكان
دەنگێك، پێی گوتم:
-زەوی لێت وەڕس بووە
بۆیە لەگەڵ دڵۆپێك فرمێسكی ئاگر
تۆی بۆم ناردۆتەوە
مەڵێ: كەیو چۆن؟
من لێت بێزار نیم دەتكەم بەئاسمانی هەشتەم
بەحەفتاو سێیەمین ترپەی دڵی مرۆڤ لەهەر خولەكێكدا
بەچیمەن لەفیردەوس
بەبەردێكی زل لەدۆزەخ
بە پەلكە زێڕینەی نۆ رەنگ
لەو ساتانەدا،
لەئەستێرەیەكی مردوودا
لەپەڕەسێلكەیەكی خەواڵووم دەكرد.
هێندەی بردو نەبرد داوای وێنەی ئێستەكێی كتێبەكانم،
پاڵتۆو بەرماڵەكەمو
جانتا دیبلۆماسییەكەمم لەدەنگەكە كرد
داركاژێكی نزیك لەعەڕش
بەفەرمانی دەنگەكە،
خۆی كرد بە وێنە نافۆتۆگرافییانە
-ئۆ! ئەمانە كتێبەكانم بوون
لەكتێبخانەی ئەم قوتابخانەیە دانراوون؟
ئەوە پاڵتۆكەم بوو
لەو مۆزەخانەیە پارێزراوە؟
لەسەری نووسراوە:
-پاڵتۆی یەكێك لەپیاوانی ئەشكەوت
ئەمەش بەرماڵەكەم بوو
ئەو سۆزانییە لەسەری پاڵكەوتووە
مەلی حەزی لەدەڤەری موشتەرییەكانی سبەی هەڵنیشتووە
ئەوەش جانتاكەم بوو
كراوە بە بەرگ بۆ ئەو بتە بچووكە
ئاه ! هەنووكە كەلوپەلەكانم هەڕاج كراون
وێنەكان بوون بەتەم
تەم، وێنەی ریزە پیاوێكی كێشا
ریزێك، زیاتر لە چل كەس
لە هێكڕا،
دەنگەكە بروسكە ئاسا پەیدا بووەوە:
-ئەمانە پێغەمبەرەكانن
لەلای راستەوە عیسا وەستاوە
لەتەنیشتیەوە موسا
لەلای چەپەوە نوح وەستاوە
لەتەنیشتیشی ئیبراهیم..
ئەوەی لەناوەڕاستی هەمووشیان وەستاوە (موحەمەد)ە
هەر لێرەوە،
لەخۆمم پرسی:
-ئەی كوا زەردەشت؟
تۆ بڵێی چۆن بەشێك لەمیللەتان ئەنفال كران
ئەویش بەدەستی بەشێك لە حۆرییەكان
لە فریشتەكان
لەپێغەمبەرەكان
یاخو ئیبلیس..
ئەنفال نەكرابێ؟!

بڵند باجەلان